

„Hitlers hemmelige våben“

DANMARKS STØRSTE CYKELTYVERI

AF
JOHN T. LAURIDSEN

Der er kun kendt ganske få tilfælde, hvor Hitler personligt tog stilling til konkrete spørgsmål vedrørende tysk besættelsespolitik i Danmark 1940-45. I reglen var det den overordnede politik for Danmark, han beskæftigede sig med, og selv det var særdeles sjældent. Her skal fremdrages et enestående tilfælde fra efteråret 1944, hvor han kom til at tage stilling til en konkret sag, fordi samvirket mellem besættelsesmagtens forskellige ledende repræsentanter i Danmark var gået delvis i opløsning, og de bekrigede hinanden med alle de til rådighed stående bureaukratiske midler. Kimen til den opståede situation var lagt længe før, da der i efteråret 1943 var etableret en magtdeling mellem værnemagten, tysk politi og den tyske rigsbefuldmægtigede, som hver for sig gav dem den øverste bemyndigelse inden for deres område, men hvor det i sidste ende afgjordes af styrkeforholdet, hvor det militære og det politimæssige sluttede, og det politiske område begyndte.

Det konkrete tilfældet tjener som en understregning af, at der ved undersøgelser af tysk besættelsespolitik i Danmark ikke alene så vidt muligt skal inddrages samtidigt kildemateriale fra alle de involverede instanser, men at der ofte vil være dagsordner i interne magtkampe, som ikke umiddelbart kan aflæses, men skal hentes fra en større kontekst. De standende magtkampe og kompetencestridigheder i den tyske magtstruktur fandt lokale udslag i de besatte lande, således også i Danmark, som det fremgår af den nyere forskning.¹ Endvidere giver tilfæl-

¹ Her skal for Tysklands vedkommende alene henvises til Peter Hüttenberger: „Nationalsozialistische Polykratie“, *Geschichte und Gesellschaft*, 2, 1976, s. 417-442, der har været grundlæggende for den tyske diskussion af magtstrukturen. Litteraturen derom er omfattende. For Danmarks vedkommende skal bl.a. fremhæves, at de tyske kompetencestridigheder i Danmark er en hovedproblemstilling i Bjørn Rosengreen: *Dr. Werner Best og tysk besættelsespolitik i Danmark 1943-1945*, Odense 1982, men også indgår som element i f.eks. Steen Andersen: *Danmark i det tyske storrum*, Kbh. 2003, Joachim Lund: *Hitlers Spisekammer. Danmark og den europæiske nyordning 1940-43*, Kbh. 2005 (spec. kap. 5)

det sluttelig lejlighed til at kaste lys over og at sætte spørgsmålstegn ved den tyske skibssagkyndige ved Det tyske Gesandtskab i København, G.F. Duckwitz', pålidelighed som kilde til visse forhold i Danmark 1940-45.

Tyske kompetencestridigheder

Det var den københavnske generalstrejke i sommeren 1944, der medførte en åbenbar forskydning af magtforholdet mellem besættelsesmagtens repræsentanter i Danmark. Den rigsbefuldmægtigede Werner Best havde før og under strejken været hovedrolleindehaver på tysk side. Det var således ham, der først den 24. juni udstedte en forordning, hvorefter angreb på tyske interesser (læs: sabotage) på Sjælland ville blive behandlet ved en standret. Han var blevet anmodet im dette af den højere SS- og politifører i Danmark, Günther Pancke, med tilslutning af den værnemagtsøverstbefalende, Hermann von Hanneken.² Det var endvidere Best, der tog det fejlagtige skridt den 26. juni at indføre den spærretid, som fik strejken til at rulle. Også hertil blev han givetvis tilskyndet af andre tyske myndigheder.³ Endelig var det Best alene, der gennemtrumfede forhandlingerne med de danske myndigheder, så strejken blev afsluttet på en måde, der blandt hans modstandere og fjender på både tysk og dansk side tog sig ud som et tysk nederlag. Han stod alene tilbage med det overordnede politiske ansvar. Efterfølgende blev Best stærkt kritiseret af både Hitler og udenrigsminister Joachim von Ribbentrop for håndteringen af strejken. Han blev kaldt til førerhovedkvarteret og fik en voldsom overhaling.⁴ Günther Panckes forhold til Best blev nu kraftigt ændret. Fra at have lyttet til den rigsbefuldmægtigedes råd indledte Pancke og med ham chefen for det tyske sikkerhedspoliti, Otto Bovensiepen, de-

og John T. Lauridsen: „Franz Ebners indberetninger til Auswärtiges Amt om de erhvervsmæssige forhold i Danmark 1940-44“, *Danske Magazin*, 51:2, 2012, s. 621-703. Henning Poulsen: *Besættelsen 1940-1945*, Kbh. 2002, s. 21, 23 hælder til den opfattelse, at der ikke var interne brydninger blandt de tyske myndigheder i Danmark, men at der var en sjælden grad af enhed i den tyske politik i Danmark. Det er ikke efterprøvet ved en sammenligning med andre besatte lande, men synes i første række at bygge på de danske forhold 1940-42.

² Best til det tyske udenrigsministerium 24. juni 1944 (WBK, 6, nr. 233). Anvendte forkortelser: WBK=Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark, 1-10, udg. af John T. Lauridsen, Kbh. 2012. OKW=Oberkommando der Wehrmacht. RA=Rigsarkivet. WFSt=Wehrmachtsführungsstab.

³ Best til det tyske udenrigsministerium 26. juni 1944 (WBK, 6, nr. 238) og Ernst Richter: Sicherungsdienst 26. juni 1944 (sst. nr. 240).

⁴ Best: Kalenderaufzeichnung 5. juli 1944 (WBK, 7, nr. 63 med kommentaren).

res helt egen kurs, hvor Best hverken blev rådspurgt eller forhåndsorienteret om vigtige politimæssige tiltag, der også havde konsekvenser for den øvrige tyske besættelsespolitik. Det var tilfældet, da Pancke 8. august lod 11 dødsdømte henrette „uofficielt“, dvs. med den begrundelse, at det skete under flugtforsøg. Best var for det første ikke orienteret forud og nåede for det andet at dementere det hændte i offentligheden, før han fik rede på den rette sammenhæng.⁵ Den interne tyske splittelse var åbenbar. Aktionen mod det danske politi 19. september blev også gennemført uden Bests forudgående viden eller efter drøftelse med ham. Han blev på Himmlers ordre bevidst holdt udenfor.⁶ Det danske politis fjernelse blev ledsaget af politimæssig undtagelsestilstand. Til understregning af sin nye rolle oprettede Pancke i august sit eget pressekontor, hvorfra der udgik en strøm af meddelelser, som ikke blev koordineret med eller overhovedet forelagt den rigsbefuldmægtigedes pressekontor.⁷

Samtidig styrkedes samarbejdet mellem besættelsesmagtens tredje ledende repræsentant i Danmark, øverstkommanderende for den tyske hær i Danmark, general Hermann von Hanneken, og Pancke. Von Hanneken havde været forhåndsorienteret om aktionen mod det danske politi, men det var først og fremmest kampen mod sabotagen, der knyttede de to instanser, som de to mænd repræsenterede, tættere og tættere sammen. Von Hanneken havde bl.a. til opgave at beskytte de tyske troppetransporter fra Norge til Tyskland via jernbanen gennem Jylland. Den danske modstandsbevægelse angreb dagligt jernbanen, og efter politiets fjernelse skærpedes de tyske foranstaltninger for at hindre jernbanesabotagen. Baggrunden var nogle særligt vellykkede sabotager med afsporinger og forsinkelser til følge foruden tabet af en del tyske soldaters liv. Von Hanneken og Pancke aftalte punktvis skærpede bevogtningsforanstaltninger langs banestrækningerne i Jylland, og 8. oktober lod Panckes pressekontor meddele, at tyske troppetransporter med tog fremover ville medføre fangne danske sabotører som gidsler. Blev der forøvet sabotage mod togene, kunne det koste gidslerne livet.⁸ Pressekontoret havde ved denne tid travlt med at give meddelelser og at udstede forbud, næsten alle en følge af dansk

⁵ Jørgen Hæstrup: *Til landets bedste*, 2, Kbh. 1971, s. 15-18, Rosengreen 1982, s. 119f.

⁶ Rosengreen 1982, s. 126f., 130, Henrik Lundtofte: *Håndlangerne*, Kbh. 2014, kap. 5.

⁷ Det var Panckes pressekontor, der 15. august gav meddelelsen om, at 11 danskere var blevet dræbt under et flugtforsøg (Niels Alkil (red.): *Besættelsestidens Fakta*, 2, Kbh. 1945-46, s. 894).

⁸ Alkil, 2, 1945-46, s. 904.

politis fjernelse eller for at forebygge sabotager. Det kunne tage sig ud som om, den højere SS- og politifører skulle demonstrere herredømme over den nye situation, i såvel stort som småt. Den 13. oktober blev våbenforbuddet udvidet til at omfatte glatløbende jagtgeværer, den 15. oktober fik ejere af lystfartøjer besked om, at fartøjerne skulle bringes på land, ligesom tilladelsen til roning i Københavns Havn bortfaldt. Fire dage senere blev forbudet mod jagt og fiskeri på Københavns fæstningsterræn indskærpet, ligesom man fra tysk militær side blev advaret mod at nærme sig flyvemaskinerne i marineflyvelejren i Aalborg.⁹ Det var stort og småt imellem hinanden.

Uden tvivl var en del af disse forholdsregler drøftet forud mellem Pancke og von Hanneken, mens Werner Best til gengæld ingen andel havde i dem. Han så det i stedet som sin opgave at få den politimæssige undtagelsestilstand ophævet og genvinde det politiske initiativ og ikke mindst sit embedes prestige. For at opnå dette greb han til det mest tungtvejende politiske argument, han rådede over: Både selve aktionen mod det danske politi med den delvise deportation af politifolkene til Tyskland og de efterfølgende tyske politimæssige foranstaltninger og værnemagtens skærpede foranstaltninger var til stor skade for den danske landbrugseksport til Tyskland. Pancke havde fra 19. september dekretet betydelige indskrænkninger i biltrafikken, mens von Hanneken ville have beskåret den civile togdrift for at sikre den militære. Transportbegrænsningerne indskrænkede bøndernes muligheder for at komme af med deres landbrugsprodukter, var Bests argument, hvorfor han ville have restriktionerne begrænset eller ophævet. Det var hans bud til det tyske udenrigsministerium, og tillige søgte han støtte i det tyske ernæringsministerium, hvorfra både minister Herbert Backe og ministerialdirektør Alex Walter rettede lignende henvendelser til Udenrigsministeriet.¹⁰ Men var det tilstrækkeligt til at nå igennem?

Striden om besættelsespolitikken i Danmark og de forskellige anvendte forholdsregler blev ført af de tre hovedaktører sekunderet af deres bagland: Pancke af Himmler og SS, von Hanneken af Oberkommando der Wehrmacht (OKW), og Best, som lige nævnt, af det tyske udenrigsministerium. Det afhang først af, om en af dem var villig til at gå til sine foresatte i forsøget på at trumfe sin vilje igennem over for

⁹ Alkil, 2, 1945-46, s. 905.

¹⁰ Alex Walter/Werner Best til det tyske udenrigsministerium, telegram nr. 1151, 9. oktober 1944 (WBK, 8, nr. 19). Backes brev til Ribbentrop 26. september 1944 er ikke lokaliseret. Det er omtalt i Schnurres fjernskrivermeddelelse til Ribbentrop 11. oktober 1944, omtalt nedenfor.

besættelsesmagts andre repræsentanter, når en af dem ikke havde en særlig beføjelse på området eller mødte modstand mod en ordres gennemførelse fra de andre. Og derpå om en af dem havde held med at presse sin politik igennem, såfremt den pågældendes bagland var stærkt nok, hvis da ikke sagen blev afgjort af Føreren selv.

I efteråret 1944 tabte det tyske udenrigsministerium hastigt indflydelse til SS og i mindre grad til OKW. Det var Best helt på det rene med. Det svækkede hans muligheder for at føre en egen besættelsespolitik og modsætte sig von Hannekens og Panckes fremtrængen. Men da en belejlig sag indtraf, han greb til et af de bureaukratiske kneb, som kan give bagslag, men også føre til opmærksomhed og visse resultater: bevidst at overeksponere en sag ved at tilbageholde oplysninger for de foresatte, i dette tilfælde det tyske udenrigsministerium.

En førerordre

Sagen udsprang af en ordre, der blev udfærdiget af OKW 6. oktober 1944 og stilet til de værnemagtsøverstbefalende i Italien, Holland og Danmark. De blev befalet omgående at beslaglægge cyklerne i de nævnte lande, såvel de cykler, som var til salg, som den samlede civilbefolkning. Undtaget var alene arbejderne ved krigsvigtige virksomheder. I Danmark bestemte den rigsbefuldmægtigede omfanget og fremgangsmåden. Ordren blev begrundet med manglen på brændstof, og at hærenhedernes bevægelighed så vidt muligt skulle sikres ved anvendelse af cykler (ordren er aftrykt som bilag nedenfor). Von Hanneken orienterede naturligvis Best om den bemærkelsesværdige ordres indhold. Vi kender hverken den konkrete ordlyd af von Hannekens videregivelse af ordren til Best eller indholdet af det telegram, hvori Best den 10. oktober orienterede det tyske udenrigsministerium om indholdet,¹¹ men vi kan i grove træk slutte os til indholdet i telegrammet ud fra gesandt og leder af det tyske udenrigsministeriums handelspolitiske afdeling, Karl Schnurres, fjernskrivermeddelelse til Joachim von Ribbentrop dagen efter. Ifølge denne havde von Hanneken af OKW tilsyneladende fået ordre om at beslaglægge alle brugbare cykler i Danmark. Af fjernskrivermeddelelsen fremgår det endvidere,

¹¹ Bests telegram nr. 1162, 10. oktober 1944 er ikke lokaliseret, men man kan i grove træk slutte sig til indholdet ud fra Schnurres optegnelse samme dag. Ulrich Herbert: *Best*, Bonn 1996, s. 623 note 205 henviser til telegrammet, men det er ikke i det angivne kildefond, og hverken redaktørerne af *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik* serie E, bd. 8 eller undertegnede har kunnet lokalisere det. Antagelig har Herbert ikke taget det så tungt, at han kun kunne slutte sig til telegrammets indhold, da han kendte dets nummer og datering fra de påfølgende telegrammer.

at Best også benyttede denne lejlighed til at påpege, at beslaglæggelsen ville skade den danske landbrugseksport betydeligt, da de ansatte på de danske virksomheder ville blive berøvet et væsentligt transportmiddel. Han foreslog i stedet, at man nøjedes med at beslaglægge nye cykler. Det kom uden tvivl Best meget belejligt, at han kunne lægge denne tilsyneladende helt uigennemtænkte OKW-ordre oven i de bekymrede meldinger, han dagene lige forud havde kunnet sende til det tyske udenrigsministerium. Og det virkede.

Best vandt lydhørhed for sit synspunkt i det tyske udenrigsministerium. Også her blev der lagt stor vægt på betydningen af landbrugseksporten til Tyskland, og sagsbehandleren, Karl Schnurre, henviste til de seneste to skrivelser, der var tilgået ministeriet, de var kun få dage gamle, om eksportens betydning og vigtigheden af, at den foregik uforstyrret (Best var givetvis initiativtager til begge skrivelser, han havde selv fremsendt Alex Walters). Beslaglæggelsen af alle danske cykler ville føre til en fuldstændig lammelse af hele det danske erhvervsliv, fordi de fleste arbejdere og funktionærer ville blive berøvet muligheden for at nå deres arbejdsplads. Schnurre tilsluttede sig Bests forslag om, at omfanget af blev begrænset til de nye cykler.

Da Hitler havde vist personlig interesse for sikringen af de vigtige danske fødevareleverancer,¹² og de besluttede foranstaltninger var uforenelige hermed, foreslog Schnurre Ribbentrop følgende: At ambassadør Karl Ritter meddelte OKW, at befalingen til von Hanneken skulle ændres i henhold til Bests forslag. Desuden skulle der ses nærmere på de andre indførte foranstaltninger (indskrænkninger i trafikken m.m.) for at efterprøve deres virkninger.¹³

Schnurres forslag blev øjeblikkeligt behandlet i Ribbentrops kontor, og her turde man ikke umiddelbart tilslutte sig den foreslåede fremgangsmåde, derimod nok indstillingens indhold. Udenrigsministeren vovede ikke selv at træffe beslutningen i en sag, hvor han direkte skulle omstøde en ordre fra OKW, heller ikke selv om det vedrørte væsentlige tyske interesser i Danmark. Ribbentrop lod 12. oktober legationsråd Harro Brenner meddele ambassadør Franz von Sonnleithner, leder af udenrigsministerens personlige stab, at sagen skulle forelægges føreren selv til beslutning. Hvis der blev tid, skulle Hitler tillige have forelagt både Walters og Schnurres fjernskrivermeddelelser, begge omtalt i det foregående. Ribbentrop foreslog et møde til afklaring

¹² Det var sket efter, at Bests „Politischer Kurzbericht über die Lage in Dänemark“ 1. april 1944 var nået frem til Hitler, og Hitler havde ladet sin stab følge op (WBK, 6, nr. 2, 30 og 33, jf. Ole Brandenburg Jensen: *Besættelsens økonomiske og erhvervsmæssige forhold*, 2005, s. 354f.).

¹³ Karl Schnurre til Ribbentrop 11. oktober 1944 (*Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945*/E, 8, Göttingen 1979, nr. 265, WBK, 8, nr. 29).

af de opståede problemer, men i hvert fald skulle det foreslå Hitler, at kun den løbende produktion af cykler og de nye cykler, der var til salg, skulle beslaglægges.¹⁴

Sonnleithner forelagde endnu samme dag sagen for Hitler, og Brenner kunne næste dag meddele statssekretær i udenrigsministeriet, Gustav Adolf von Steengracht, resultatet: Føreren var af den mening, at for at opretholde den danske leveringsvillighed, skulle man ikke beslaglægge alle cykler i Danmark, men begrænse sig til den løbende produktion af cykler og til de cykler, der befandt sig i handelen. Også den eventuelle løsladelse af danske politifolk skulle der ses på ved et særligt møde med de relevante myndigheder, som foreslået. „Der Führer fügte aber hinzu, dass man dabei sehr vorsichtig sein müsse, denn die Dänen könnten durch den Hinweis darauf, dass sonst ihre Lieferungen an uns zurückgehen würden, letztenendes alles von uns erpressen.“¹⁵

Så vidt førerordren fra førerhovedkvarteret „Ulveskansen“. Ribbentrop instruerede derpå via Brenner og Steengracht ambassadør Ritter om, at han skulle kontakte OKW for at få von Hanneken instrueret om, at han skulle efterkomme Hitlers ordre. Samtidig skulle Best have besked. I forbindelse med det møde, der skulle indkaldes til i Berlin med deltagelse af bl.a. Best og Pancke, betonedes Ribbentrop, at Pancke ikke blot skulle sættes til vægs af bekymringer for den danske landbrugseksport, men at hans argumenter skulle høres. Her var det Hitlers ordre, der atter lod sig høre.¹⁶ Netop dansk landbrugseksports betydning for Tyskland var et længe brugt argument, når der skulle manes til tysk moderation ved fremfærden i Danmark, og Hitler slog fast, at her skulle dette ikke overtrumfe alle andre argumenter.¹⁷

Karl Ritter skrev en knap meddelelse til Best 14. oktober: Det var besluttet, at ikke alle danske cykler skulle beslaglægges, men kun den løbende produktion og de nye cykler. Best fik ikke at vide, at sagen havde været forelagt føreren personligt. Til gengæld fik Best oplyst, at Ritter også havde videregivet beslutningen til OKW, der havde svaret, at der i ordren til von Hanneken stod, at det var den rigsbefuldmægti-

¹⁴ Harro Brenner til Franz von Sonnleithner 12. oktober 1944 (WBK, 8, nr. 31).

¹⁵ Harro Brenner til Adolf von Steengracht 13. oktober 1944 (WBK, 8, nr. 35).

¹⁶ Harro Brenner til Adolf von Steengracht 13. oktober 1944 (WBK, 8, nr. 35).

¹⁷ Om dansk landbrugseksports betydning henvises til den seneste diskussion mellem Ole Brandeborg Jensen på den ene side og Joachim Lund og Mogens R. Nissen på den anden side i *Historisk Tidsskrift*, 108, 2008, samt Lauridsen 2012, s. 623-626.

gede, der bestemte omfang og fremgangsmåde ved beslaglæggelsen af danske cykler. Det fik Ritter til at konstatere, at det altså *fra starten* var OKW's mening, at Best og ingen anden skulle bestemme beslaglæggelsens omfang i Danmark. I øvrigt havde OKW forsikret, at von Hanneken ville efterkomme ordren. Best blev ikke i første omgang orienteret om, at der også var berammet et møde i Berlin, men fik først dette at vide nogle dage senere.

Så knappe Ritters ord til Best end var, virkede det umiddelbart som om, Best havde fået ret i forhold til von Hanneken og dermed vundet en lille sejr. Uden at skrive det direkte lod Ritter dog Best forstå, at denne sag havde været helt unødvendig. Når OKW fra begyndelsen havde tillagt Best retten til at bestemme omfanget af de cykler, der skulle beslaglægges, havde sagen kunnet være klaret uden at indblande hverken det tyske udenrigsministerium, OKW, udenrigsministeren personligt eller føreren selv. Når det alligevel var sket, var det, fordi Best havde undladt at informere Udenrigsministeriet om det fulde omfang af OKW's ordre til von Hanneken.¹⁸

Tilsyneladende havde Best kunnet spare sig henvendelsen til Udenrigsministeriet, han besad allerede retten til at begrænse omfanget af cykelbeslaglæggelsen. Hvorfor foretog han da alligevel en henvendelse, der skulle implicere så mange for at træffe en beslutning? Svaret er sandsynligvis følgende: Han opnåede at skabe så megen opmærksomhed om forholdene i Danmark efter politiaktionen, at de skulle drøftes nærmere i Berlin. Det var også indgået i førerbeslutningen. Drøftelser mellem besættelsesmagtens repræsentanter i København var der ikke tale om, dertil var samarbejdsklimaet blevet for dårligt. Kun ved at få magtforholdene lagt fast i Berlin kunne Best igen vinde noget af sin indflydelse tilbage. Med sin taktik havde han i det mindste fået fremtvunget et sådant møde.

Mødet blev holdt 30. oktober, men forinden blev førerbeslutningens første del realiseret.

Danmarkshistoriens største cykeltyveri

Von Hanneken planlagde den omfattende cykelbeslaglæggelse til at finde sted landet over i både de større og mindre byer 26. oktober. Værnemagten skulle selv stå for aktionen, og det var da heller ikke Panckes Pressekontor, der på dagen meddelte danskerne, hvad der var i gang. Pancke ønskede tydeligvis at lade værnemagten stå alene med

¹⁸ Denne pointe har Herbert 1996, s. 395 ikke fået med, men til gengæld har han ganske ret i følgende: „- die Kompetenzrivalitäten der verschiedenen mit Dänemark befassten Behörden hatten sich so festgefahren, dass selbst in einer derart lächerlichen Angelegenheit eine Entscheidung nur noch durch Führerbefehl herbeizuführen war.“

ansvaret for et foretagende, som ingen, heller ikke på tysk side, kunne være i tvivl om, ville være voldsomt upopulært i befolkningen. Panckes bidrag til dagens begivenheder var alene en pressemeddelelse, der dementerede rygter om sædelighedsforbrydelser begået af tyske soldater og bebudede endnu en aktion mod asociale elementer. Det hed i aviserne om cykelaktionen blot:

Fra officiel tysk Side meddeles:

Den tyske Værnemagt har af tvingende Grunde den 26. Oktober 1944 opkøbt alle nye Cykler, der fandtes i de danske Salgs-lagre. Dette skete paa Grundlag af Forordningen om Leverancer og Ydelser til den tyske Værnemagt. Det drejer sig om en isoleret Foranstaltning, som ikke vil blive udvidet.¹⁹

Det var til beroligelse for cyklejerne, at foranstaltningen ikke ville blive udvidet, underforstået at den ikke også ville ramme de øvrige cykler, mens det var noget af en tilsnigelse at skrive, at der var tale om „opkøb“. Der var tale om en beslaglæggelse af de nye cykler, hvor der blev givet en rekvisition, så erstatningen i sidste ende skulle hentes af de berørte i den danske statskasse. Transaktionen var ikke forud aftalt med eller godkendt af den danske administration og derfor reelt et tyveri.

Aktionen gik ingenlunde upåagtet hen. Cykelhandlerne og cykelværkstederne havde de fleste danskere et forhold til. Med bortfaldet af det meste af privatbilismen og indskrænkningerne i den kollektive trafik var cyklen et skattet og eftertragtet transportmiddel, som også var udsat for hyppigt tyveri eller „skrælning“, da reservedele, især dæk, var svære eller umulige at opdrive. En del kunder havde deres cykler opbevaret hos forhandleren i vinterhalvåret, eller de blev omhyggeligt opbevaret under lås og slå i skure og kældre.

Blandt vidnerne til cykelaktionens gennemførelse i København var journalist Vilhelm Bergstrøm, der var på vej hjem fra *Politiken* til sin bolig Amagerbrogade 20. Han havde fridag, men havde alligevel om formiddagen været på bladet netop for at hente sin cykel. Han ville undgå, at den blev skrællet, og have den ved hånden, hvis der skulle blive sporvogsstandsning. På hjemvejen observerede han følgende optrin: „Paa den anden Side Volden ved Amagerbrogade og Rundkørslen holdt en tysk Bil, og alle Mennesker kiggede. Jeg troede det var en af de almindelige Ransagninger. Men Lund, som jeg stødte paa, fortalte, at Tyskerne var ude efter Cykleforretninger. De tømte de sid-

¹⁹ Alkil 1946, s. 907. Meddelelsen var fra den værnemagtsøverstbefalende og ikke fra Pancke.

To lastvogne er kørt frem. Tyske soldater i København er i færd med at beslaglægge cykler den 26. oktober 1944. Regningen for cyklerne blev sendt til Nationalbanken. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

ste Lagre – vel mod fornøden Betaling. Det gik som en Løbeild over hele Amager. Cyklehandlerne prøvede paa at gemme Lagrene“. Da han kom hjem, var det også galt der: „Folk, som har deres Cykle opbevaret hos vores Cyklehandler her i Huset, stormer hans Forretning, men afvises af en tysk Vagtpost med Geværret parat. Inde i Forretningen tager de Numre paa Cyklerne. Larsen ringede. Ogsaa gamle Cykler blev taget. Saaledes var alle Cyklerne taget paa Kgs. Nytorv ud for Magasin“.²⁰

Sidstnævnte oplysning var nået til Silkeborg endnu om formiddagen, hvor man på amtmand Peder Herschends kontor på Udenrigsministeriets vegne varetog de tysk-danske forbindelser for Jylland og Fyn. Meddelelsen kom fra ministersekretær V. Theis-Nielsen, der havde rin-

²⁰ Det Kongelige Bibliotek, Vilhelm Bergstrøms dagbog 26. oktober 1944. Lund var Bergstrøms foretrukne tobakshandler med butik på Amagerbrogade. (Carl) Larsen var *Politikens* byretsreporter.

get fra Udenrigsministeriet. Allerede kl. 10.40 havde kontoret imidlertid fået den første melding om cykelbeslaglæggelser af smed Bjerre, Foersum pr. Tarm, der kunne meddele, at en tysk officer og tre menige soldater var hos ham for at beslaglægge hans cykellager. De medbragte en beslaglæggelsesbemyndigelse fra Wehrmachtintendant Dänemark Balnus ved den værnemagtsøverstbefalendes hovedkvarter på Silkeborg Bad. På kontoret lovede man at tage sagen op med intendant Balnus, men inden man nåede så langt, indløb meddelelserne om cykelbeslaglæggelserne fra talrige lokaliteter, store som små. Cykelforretninger blev tømt, og også cykler, der var til reparation, blev medtaget, ligesom folk på gaden blev frataget cykler.

Kl. 12 kom et møde med Balnus i stand i Silkeborg, men han henviste til en anden officer ved hovedkvarteret, kvartermester oberst Meyer, som den, sagen sorterede under. Meyer oplyste, at der kun måtte beslaglægges nye cykler, og benægtede direkte, at der kunne være taget andre. Det måtte være en usandhed. Obersten formulerede sig omtrent sådan, „at det var jo den gamle Historie, som man kendte saa godt her fra Danmark, hvorefter man lader Tingene forsvinde og beskylder Værnemagten for at have taget dem“. Den svada forblev ukommenteret fra dansk side. I øvrigt kunne både Balnus og Meyer meddele, at Udenrigsministeriet var orienteret om aktionen af Best, og at Udenrigsministeriet havde givet sin accept. Det sidste var ret så opsigtsvækkende, men begge dele kunne Udenrigsministeriet telefonisk dementere kl. 13. Til gengæld lovede ministeriet embedsmændene i Silkeborg, at der ville blive protesteret meget kraftigt over for Best.

Meddelelserne om cykelkonfiskationer fortsatte til Silkeborgkontoret dagen igennem. I Thisted havde tyskerne fjernet alle reservedele af enhver art og også damecykler. I Nykøbing Mors var en cykel beslaglagt, som var solgt og betalt af køberen. I Randers afblæste den tyske kommandant omkring kl. 15 aktionen, han ville levere alt tilbage undtagen enkelte cykler hos detailhandlerne. Der var ikke alene forvirring om beslaglæggelsernes omfang på tysk side, men også mangel på forståelse af, hvad cyklerne skulle bruges til. Forespurgt om dette svarede oberst Meyer sidst på eftermiddagen, at han ikke vidste dette, heller ikke om de skulle føres ud af landet. Det var op til de militære myndigheder og Best. Et spørgsmål kunne han dog besvare, nemlig hvad de beslaglagte damecykler skulle bruges til: Disse skulle også bruges af soldater!²¹

Også fra anden side forlød det, at besættelsesmagten ikke lod det blive ved de nye cykler. Det illegale nyhedsbureau *Information* kunne

²¹ Det Kongelige Bibliotek, Peder Herschends dagbog nr. 246, 26. oktober 1944.

27. oktober berette, at de tyske beslaglæggelser i visse tilfælde også omfattede reservedele, dynamolygter, almindelige lygter m.v. mens man i andre tilfælde nøjedes med dæk og slanger. Tilfældigt forbipasserende cyklister blev standset uden for cykelforretningerne og tvunget til at aflevere deres cykel. I Esbjerg tog værnemagten motorcykler med,²² hvilket var endnu en klar overskridelse af indholdet i den officielle meddelelse om cykelbeslaglæggelsen. Det var heller ikke indlysende, at beslaglæggelsen skulle omfatte 30.000 cykeldæk, som firmaet Schiønning og Arvé netop havde produceret. Firmaet protesterede, og da der netop dagen efter aktionen blev afholdt et stort erhvervsmøde i det danske udenrigsministerium med deltagelse af dr. Alex Walter, leder af den handelspolitiske afdeling i det tyske ernæringsministerium, fik han en direkte henvendelse i sagen og lovede, at de 30.000 dæk ville blive leveret tilbage, men han gjorde det også klart, at alt det øvrige beslaglagte ikke ville blive givet igen.²³

Den tyske meddelelse om cykelaktionen havde forsinket, at det var en „isoleret“ foranstaltning. Ikke desto mindre fremkaldte aktionen uro i dansk erhvervsliv, idet man frygtede lignende aktioner på andre områder. Der blev således talt om, at beslaglæggelse af klædevarer kunne blive det næste tyske tiltag. Klædevarer i ordentlig kvalitet var næsten uopdrivelige og stod til en meget høj pris, hvis de var at få, men selv de ringere erstatningsvarer kunne være egnede til at dække det tyske behov. Det illegale *Information* beroligede imidlertid 1. november med, at det indtil videre kun var et rygte, men at man på den anden side ikke skulle tro på de tyske løfter!

Werner Best mødtes den 26. oktober kl. 17.30 med Udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen, og cyklerne var et af de emner, som Svenningsen tog op. Han gjorde det utvetydigt klart: „Det var en sort Dag for den danske cyklende Befolkning, idet vi paa en Gang havde mistet hele Landets Reserve af Cyklemateriale. Baade materielt og Stemningsmæssigt havde denne Foranstaltning vidtrækkende Virkninger“. Dette forstod Best naturligvis godt, „men det havde af militære Grunde været absolut nødvendigt at sikre sig alle nye Cykler, der fandtes paa Lager hos Cykelhandlerne i Danmark. Cyklerne skulde benyttes til at gøre visse Tropper mere letbevægelige, og i den nuværende Situation, hvor det for Tyskland gik paa Livet løs, maatte det erkendes, at det i givet Fald kunne være af største Betydning, om Tropperne havde dette Befordringsmiddel. Dette burde man kunne indse her i Danmark og resignere overfor den Gène, Cyklernes Fjernelse

²² Sven Henningsen: *Esbjerg under den anden verdenskrig*, Esbjerg 1955, s. 203.

²³ Hæstrup 1971, s. 150, Sigurd Jensen: *Levevilkår under besættelsen*, Kbh. 1971, s. 245.

kunde betyde“.²⁴ Bests argumentation kom desværre ikke til den danske offentligheds kendskab, det ville have gjort genen en del lettere at bære. Dog kunne *Information* 31. oktober viderebringe en kort version af Werner Bests lidt forblommede forklaring, at de beslaglagte cykler skulle bruges ved fronterne for at gøre de tyske tropper mobile.²⁵

Werner Best undlod ikke at omtale beslaglæggelsen af cyklerne i sin månedlige bulletin til alle tyske tjenestesteder i Danmark (*Politische Information für die deutschen Dienststellen in Dänemark*).²⁶ Han gjorde det klart, at beslaglæggelsen tjente militære formål, men kom ikke nærmere ind på hvilke, og at den forløb uden problemer, men havde forårsaget en stærk uro i den danske befolkning, da cyklen var det vigtigste transportmiddel. Dermed havde han udtrykt sin mening, så vidt han kunne uden direkte at være illoyal over for værnemagten. Men nogen klog disposition anså han det helt sikkert ikke for.

Det kom i samtiden ikke frem, at Best var en af de mænd, der havde gjort mest for cyklisterne i Danmark. I oktober 1944 reddede han den danske befolknings cykler fra *alle* at ende på den europæiske krigsskueplads, det blev kun til nogle af dem. Det var dog ikke for cyklisternes skyld, men fordi Best mente, at det tjente nazismens sag bedst. Den danske produktion og fødevarereksport var til det sidste vital for Tyskland. Han så i denne sag, som i en række andre, lidt længere end von Hanneken og Pancke.

Tilbage for danskerne stod stadig spørgsmålet om, hvorfor cyklerne blev beslaglagt.

Hitlers hemmelige våben

Den 26. oktober om aftenen tændte Bergstrøm radioen for at høre, om cykelaktionen blev omtalt. Som mange andre ville han gerne have en forklaring på det militære formål, men netop som radioen begyndte, blev den afbrudt af militære grunde. En egentlig officiel forklaring ud over de „tvingende grunde“ fremkom ikke siden fra tysk side. Om von Hannekens og OKW's begrundelse for beslaglæggelsen var blevet offentligt kendt, for slet ikke at tale om Bests forklaring til Svenningsen, ville de givetvis trods tabet af cyklerne have vakt en vis munterhed. Sikre værnemagts bevægelighed! Endda på damecykler. Var det kommet så vidt for den tidligere sejrige tyske hær med lynkrigssejre med panservogne? Men selv uden Bests forklaring vakte beslaglæggelserne munterhed til trods for, hvor meget behov end værnemag-

²⁴ Svenningsens notits om mødet 27. oktober 1944 (RA, Udenrigsministeriets arkiv 84.A.23/1-a).

²⁵ *Information* 31. oktober 1944.

²⁶ WBK, 8, nr. 90.

Som cyklernes bagskærme skulle være hvidmalede, skulle talrige fortovskanter og kantsten i kryds være pletvis hvidmalede, så de mange cyklende og de få bilister kunne orientere sig i de mørke timer. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

ten måtte have for cyklerne. Det spillede ingen rolle i en tysk fjendtlig offentlighed.

I mangel af en officiel tysk forklaring fandt man selv på forklaringer. Victor Jensen i Aarhus noterede 28. oktober i sin dagbog: „I forgårs kørte tyske biler rundt i byen og stjal alle cykler og -slinger fra cykelhandlerne. Det var af „tvingende grunde,,“ oplyser værnemagten i fredagsbladene. Er det meningen at tyskerne skal køre på cykel herfra, når tiden til flugt er inde.“²⁷ *Information* kunne 27. oktober videregive en helt original og indlysende forklaring på beslaglæggelsen på baggrund af snak mand og mand imellem i København: De stjålne cykler var straks blevet udnævnt til „Hitlers hemmelige Vaaben“. „Man regner med, at Fæstningen Europa nu er saa lille, at al Færdsel indenfor dens Mure kan foregaa paa Cykle. Da Cyklerne menes at skulle benyttes til den nye Folkestorm, maa man – siger Københavnerne – regne med, at ogsaa Rullestolsforretningerne beslaglægges, saaledes at Oldinge-Hæren kan gøres mobil“. *Information* havde også nogle trøstende ord til de mange, der havde mistet deres transportmiddel: „I øvrigt har Tyskerne ikke taget i Betragtning ved den sidste Beslaglæggelse, at Cyklerne absolut ikke egner sig til Krigsbrug. Erfaringen viser, at Mili-

²⁷ Victor Jensen: *Klunketid og krigsår*, Århus 1968, s. 246.

tærcykler skal være bygget paa en speciel Maade og af specielt Materiale. De røvede Cykler, der for Størstepartens Vedkommende er forsynet med Erstatningsgummi og Slinger, vil næppe kunne holde mere end en Maanedes Tid. Men det er maaske ogsaa tilstrækkeligt“.

Med hensyn til det sidste var *Information* alt for optimistisk, og selv om værnemagten efter nogle dage afleverede en hel del løse cykeldele tilbage, undtagen pumperne, som en vittighed fortalte – det var nemlig dem tyskerne kørte på –²⁸ så holdt de pumper alligevel mere end et halvt år endnu.

Det gjorde Best også, men han fik kun meget begrænsede resultater ud af mødet i Berlin 30. oktober, selv om han 19. oktober havde sendt Ribbentrop en usædvanlig lang redegørelse for forholdene i Danmark med konkrete ønsker til en samordnet tysk politik,²⁹ og i forhold til Pancke slet intet. Lederen af Reichssicherheitshauptamt, Ernst Kaltenbrunner, der repræsenterede Himmler på mødet, erklærede nemlig, at da Pancke var direkte underlagt Himmler, kunne en drøftelse af magtforholdet mellem Pancke og Best slet ikke komme til diskussion. Det kunne kun ske med Himmler selv. Fra Udenrigsministeriets side gjorde man ikke mere ved sagen på mødet. Best måtte nøjes med at rejse hjem med et løfte om, at nogle af de deporterede danske politifolk ville blive hjemsendt, og de øvrige overført til en anden lejr.³⁰ Det gav ham lidt kredit hos de danske myndigheder, men bragte ham ikke ud af stedet i forhold til Pancke og von Hanneken. Derved blev det.

De mange gætterier om årsagen til cykelbeslaglæggelsen havde baggrund i de seneste propagandameddelelser fra tyskerne selv. De blev kædet sammen og ramte nu besættelsesmagten som en boomerang. *Land og Folk* slog ned på det 1. november under overskriften „Folkestorm og Cykletyveri“: „Hitlernazisterne har travlt for Øjeblikket. Der gaar ikke en Dag, hvor ikke en af Bandeførerne i Tale eller Skrift forsøger at forklare det tyske Folk, at alting i Virkeligheden er meget bedre end det ser ud. Forleden proklamerede Himmler saaledes Oprettelsen af den tyske „Folkestorm“, og faa Dage senere bjæffede Goebbels om de nye vidunderlige Vaaben, der snart i uanede Mængder vilde strømme fra Fabrikkerne og sikre Tyskland Sejren. Samtidig med den goebbels'ske Profeti om Vaabenrigeligheden kom Hr. Panckes mindre

²⁸ Edvard Andersen og Edward Clausen: *Underjordisk Humor*, Kbh. 1945, s. 126.

²⁹ Best til Ribbentrop, telegram nr. 1189, 19. oktober 1944 (WBK, 8, nr. 52).

³⁰ Protokollen fra mødet er ikke kendt, men Steengracht refererede mødets resultat til Ribbentrop 1. november (WBK, 8, nr. 91, jfr. Rosengren 1982, s. 139f.).

fanfareklingende Bekendtgørelse om, at det af „tvingende Grunde“ havde været nødvendigt for den tyske Værnemagt at stjæle alt hvad der fandtes af nye Cykler i Danmark“. ³¹

Folkestormen var blevet grundlagt ved en førerordre af 25. september 1944 og skulle udgøres af lokalt forankrede tropper bestående af endnu ikke indkaldte tyske mænd mellem 16 og 60 år. Folkestormen blev introduceret 18. oktober i et stort anlagt propagandaafremskud, som via aviserne ikke undgik danskernes opmærksomhed. ³² Her til kommer så, at Goebbels kort efter Folkestormens præsentation i en radiotale, den 27. oktober, tillige annoncerede, at den tyske våbenindustri ville give de nye soldater verdens bedste våben i hænderne i tilstrækkelig mængde. Hvad tysk industri formåede, var et mirakel, og tillige ville fuldstændig nye våben blive taget i brug i krigsførelsen. Man havde de allerstørste forhåbninger til dem både på kort sigt og for fremtiden. ³³

Det var Hitler hemmelige våben, som de blev opfattet i Danmark, så kunne man frit gætte på, hvad det kunne være. Disse tyske meldinger kunne ikke være kommet på et mere belejligt tidspunkt, da danskerne skulle finde en forklaring på cykeltyveriet. Cyklerne var det hemmelige våben. Tilmed var det ikke helt forkert. Det var nemlig et blandt flere problemer, at Folkestormen stærkt manglede udrustning, og her kommer cykelbeslaglæggelserne i flere lande ind i billedet. Cyklerne skulle bruges til Folkestormen, selv om det ikke kunne fortælles officielt. Også blandt embedsmændene i det tyske udenrigsministerium gættede man senere på, at sådan forholdt det sig. ³⁴

Men hvad Goebbels hentydede til og havde gjort flere gange forud som det fuldstændig nye våben, var i første række V2-raketten, som havde været i brug over Antwerpen og London siden september. Det vidundervåben ventede endnu på at blive præsenteret for offentligheden i slutningen af oktober, mens cyklerne forblev et *hemmeligt* våben.

³¹ *Land og Folk* 1. november 1944 var galt afmarcheret, når bladet udpegede Pancke som bagmand for „alle Tider største Cykeltyveri“.

³² David K. Yelton: *Hitler's Volkssturm. The Nazi Militia and the Fall of Germany, 1944-195*, Lawrence 2002, s. 37-72, Armin Nolzen: Die NSDAP, der Krieg und die deutsche Gesellschaft, Jörg Echternkamp (red.): *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, 9:1, München 2004, s. 183-187.

³³ Ernst K. Bramstad: *Goebbels and national Socialist Propaganda 1925-1945*, Michigan 1965, s. 356.

³⁴ Werner von Thadden mente april 1948, at cyklerne skulle anvendes til udrustning af de nyopstillede Volksgrenadierdivisionen (RA, Best-sagen, Hovedrapport A, s. 300f.).

En gratis „sejrs“ efterliv

Werner Best glemte ikke efter maj 1945, at han havde „begrænset“ det store cykeltyveri. Han havde det på den liste over 18 gode gerninger i Danmark, som han nedskrev i fængslet 31. juli 1945. Som punkt 12 var bl.a., at han havde forhindret beslaglæggelsen af alle danske cykler i efteråret 1944.³⁵ Det uddybede han under en afhøring 6. august 1945, hvor han udtalte: „I Efteraaret 1944, da man beslaglagde Cykler, var det Overkommandoens Krav at faa alle i Landet værende Cykler, og kun ved energisk Protest er det lykkedes Komparenten at faa dette Krav ændret til kun at omfatte de Cykler, der endnu beroede paa Fabrikker eller i Forretninger, saaledes at man ikke beslaglagde hos Private“.³⁶ Cykelbeslaglæggelsen dukkede også op i en enkelt afhøring af gesandt Werner von Thadden 16. april 1948 i forbindelse med Bests sag. Von Thaddens udsagn er alene interessant derved, at cykelbeslaglæggelsen helt gengives på Bests præmisser, således at det atter fremstår som en stor sejr for Best, at det kun var de handlendes og de i produktion værende cykler, der skulle afleveres og ikke alle. Von Thadden vidste ikke bedre, og han medgav, at han ikke selv havde haft noget tjenstligt med sagen at gøre, men alligevel erindrede han sagsforholdet så tydeligt, „weil eine gruppe jüngere Beamter des Auswärtigen Amtes, darunter auch ich, eines Abends über die Frage einer richtigen Politik in den besetzten Ländern, bezw. Sabotage an der deutschen Kriegsführung durch falsche Politik diskutierten. Im Rahmen der Debatte wurde die Weigerung Dr. Bests lebhaft erörtert, und mit besonderem Interesse verfolgten wir später, ob sein kühner Widerspruch gegen den Befehl für ihn Folgen haben würde.“³⁷ Det danske retssystem valgte ikke at skrive den begrænsede cykelbeslaglæggelse på Bests kreditside alene af den grund, at Bests forsvarer ikke drog den frem. Kendskabet til Bests „sejr“ forblev begrænset til i en lille kreds.

Til den kreds hørte den tidligere tyske skibssagkyndige ved Det tyske Gesandtskab i København, G.F. Duckwitz, som er den, der har manipuleret og mytologiseret flest af Werner Bests gode gerninger i Danmark for eftertiden uden at sætte sit eget lys under en skæppe i den forbindelse. Det skete bl.a. på tilskyndelse af Best.³⁸ Desværre er hans

³⁵ RA, Best-sagen, Hovedrapport A, s. 67-69. Trykt WBK, 1, s. 149f.

³⁶ RA, Best-sagen, Hovedrapport A, s. 81.

³⁷ RA, Best-sagen, Hovedrapport A, s. 300f.

³⁸ Best udarbejdede omkring nytår 1945 endnu en liste på 29 gode gerninger for retten med Duckwitz som reference (Hans Kirchhoff: *Den gode Tysker. G.F. Duckwitz: de danske jøders redningsmand*, Kbh. 2013, s. 248). Tilsvarende søgte Best i maj 1945 at tage Axel Walter til indtægt for otte andre af sine angivelige

„historieskrivning“/ erindringer stort set uudgivet, men her skal gives en prøve på den duckwitzske fremgangsmåde, idet der skal gøres opmærksom på, at Duckwitz af Hans Kirchhoff både er blevet karakteriseret som den rigsbefuldmægtigedes fortrolige og rådgiver og som en troværdig aktør,³⁹ altså en mand, der nok burde vide, hvad han skrev om.

Duckwitz' version lyder som følger:

Eine andre kritische Situation entstand, als das Oberkommando der Wehrmacht plötzlich verlangte, dass in Dänemark „schlagartig“ zu einem gewissen Zeitpunkt alle Fahrräder beschlagnahmt werden sollten. Infolge der Benzinknappheit und der Zerstörung in den Autofabrikationsstätten in Deutschland erklärte die Wehrmacht es für unumgänglich notwendig, einen Ersatz durch die Erfassung aller erreichbaren Fahrräder zu besorgen. Das OKW war vorsorglich genug gewesen, sich vor Weitersendung dieser Ordre der Zustimmung des allerhöchsten Kriegsherren zu versichern. Es lag also wieder einmal einer jeder sattsam bekannten Führerbefehle vor, gegen die recht wenig ausgerichtet werden konnte. Wir beschlossen daher, da ein direkter Widerstand unter diesen Umständen aussichtslos erschien, die eine militärische Dienststelle gegen die andere auszuspielen, in diesem Fall den „Rüstungsstab“ gegen das Oberkommando der Wehrmacht. Der Rüstungsstab war für die Verteilung und Durchführung der nach Dänemark verlagerten Wehrmachtsaufträge zuständig und verantwortlich. Er hatte das grösste Interesse daran, dass diese Aufträge schnell und pünktlich ausgeführt wurden. Wenn man nun vermittels einer Riesenrazzia alle in Gebrauch befindlichen Fahrräder wegnahm, konnte mit Sicherheit damit gerechnet werden, dass ein grosser Teil der Arbeiter des einzigen Mittels beraubt wurde, sich an seinen Arbeitsplatz zu begeben, ganz zu schweigen von der Stimmungsmässigen Auswirkung einer solchen Massnahme. Dass die verantwortlichen Herren des Rüstungsstabes durch die zahlreichen Sabotagen und Arbeitsausfälle schon genügend graue Haare bekommen hatten, war es verhältnismässig leicht, sie davon zu überzeugen, dass es ihre Pflicht sei, gegen diesen neuen Requirierungsplan des Oberkommandos, der ihren Produktionsplan sicherlich empfindlich stören würde, zu remonstrieren.

ge gode gerninger, men i det tilfælde helt uden held (John T. Lauridsen: „Werner Bests fængselsoptegnelser 1945-51. En studie i fortidsmanipulation“, *Fund og Forskning*, 54, 2015, s. 570-578).

³⁹ Ofte gentaget af Hans Kirchhoff, senest og med størst styrke 2013.

ren. Best nahm sich via auswärtiges Amt der stimmungsmässigen, d.h. politischen Seite dieser Sache an und wies auf die schädlichen Folgen hin. Der Rüstungsstab schrieb grobe Briefe an das OKW und lehnte jegliche Verantwortung für die Durchführung der ihm übertragenden Aufgabe ab, sofern man auf dem Plan, alle Fahrräder zu beschlagnahmen, bestehen sollte. Trotz aller guten Gründe, die gegen die beabsichtigten Massnahme sprachen, gelang es doch erst nach wochenlangen Verhandlungen, die OKW-Bürokratie zu einem teilweisen Verzicht dieses Planes zu bewegen. Das Ergebnis dieses Tauziehens war ein Kompromiss: es sollten nur fabrikneue Fahrräder, die noch nicht im Gebrauch waren, erfasst werden. Und so geschah es denn auch.⁴⁰

Som det vil fremgå, er Duckwitz' version i hovedtrækkene lig med von Thaddens ligesom konklusionen, men Duckwitz kan tilføje en lang række detaljer, som fortjener at blive sammenholdt med det samtidige materiale.

For det første fremgår det, at Duckwitz ikke kender indholdet af OKW/WFSt's ordre af 6. oktober 1944, derfor heller ikke de begrundelser, der gives for beslaglæggelsen, og slet ikke den bemyndigelse, som gives Best for Danmarks vedkommende. De øvrige lande omfattet af ordren nævnes slet ikke. Duckwitz' udsagn om, at der forelå en førerordre, lader sig ikke bekræfte ud fra ordrens tekst, men det er muligt, dog næppe sandsynligt, da det var Ribbentrop, der besluttede at forelægge ordren for Hitler. Det havde han ikke gjort, hvis ordren allerede havde været hos Hitler en gang. En førerordre blev ikke anfægtet, højst omgået. For det andet giver Duckwitz' fremstilling det klare indtryk, at han var direkte involveret i beslutningen om, hvordan sagen skulle gribes an („Wir beschlossen“) og ikke havde det på anden hånd: Da en direkte modstand mod ordren var udsigtsløs, skulle de militære tjenestesteder spilles ud mod hinanden, i dette tilfælde Rüstungsstab Dänemark mod OKW. Rüstungsstab Dänemark havde den største interesse i at bevare arbejdskraftens bevægelighed for at sikre værnemagtsordrer, og det var angiveligt let at overbevise dem om, at de skulle være imod rekvireringen af cyklerne. Rüstungsstab Dänemark skal have skrevet grove breve til OKW og have afvist ethvert ansvar for at opfylde rustningskontrakter, såfremt alle cykler blev beslaglagt. Det er muligt, at sådanne breve er skrevet, idet de dog ikke kan

⁴⁰ Auswärtiges Amt, Politisches Archiv, Berlin, Nachlass Georg F. Duckwitz, bd. 29, Erindringer u.å., kap. 6, s. 19-20.

være skrevet direkte til OKW, men må være gået tjenestevejen.⁴¹ Brevene er ikke lokaliseret, men det kan konstateres, at Rüstungsstab Dänemark i sin månedsindberetning for oktober 1944 ikke fandt cykelkonfiskationen en omtale værd.⁴² Videre skriver Duckwitz, at det trods alle gode grunde krævede ugelange forhandlinger, før OKW- bureaukratiet gik med til en delvis opgivelse af denne plan, og at kompromiset var, at kun de fabriksnye cykler skulle beslaglægges. Forhandlingerne var ikke ugelange, OKW- ordren forelå 6. oktober, og der forelå en endelig beslutning for Danmarks vedkommende den 13. oktober, altså efter knap en uge. Hertil kommer, at beslutningen var Hitlers, ikke OKW's, og at der ikke var tale om noget kompromis, da OKW fra begyndelsen havde overladt beslutningen om beslaglæggelsernes omfang til Best. Beslutningsprocessen havde heller ikke krævet Rüstungsstab Dänemarks medvirken, så denne medspiller i sagen er sandsynligvis opfundet af Duckwitz, som det meste af det øvrige i denne sag. Det fremgår på trods af hans egen skrivemåde, at han ikke har været involveret i sagen på første hånd, men højst kan have fået den i „sejrsversionen“ af Best selv eller på anden hånd.

Som manipulation må Duckwitz' version af cykelkonfiskationen vurderes som ringe, når de opdigtede detaljer på denne måde kan falsificeres. Man kunne have forventet sig noget bedre fra hans hånd, og han er ofte dygtigere dertil. Spørgsmålet er ikke, om andre af Duckwitzs historier om tiden i Danmark hviler på et lige så spinkelt grundlag, men i stedet hvor mange.⁴³ Der er fremdraget enkelte andre eksempler herpå i WBK,⁴⁴ og siden af Hans Kirchhoff i *Den gode tysker. G.F. Duckwitz: De danske jøders redningsmand* (2013) og af mig selv i en artikel om Bests fængselsoptegnelser.⁴⁵ Allerede Werner Bests biograf

⁴¹ Lederen af Rüstungsstab Dänemark Walter Forstmann sendte på dette tidspunkt sine breve og månedsberetninger til Rüstungsamt under Reichsminister für Rüstung und Kriegsproduktion, dvs. ministeriet Speer. Det var i givet fald dette ministerium, der skulle tage sagen op med OKW.

⁴² WBK, 8, nr. 89.

⁴³ Se note 46.

⁴⁴ WBK, 9, s. 53 note 119 (vedr. Bests sabotage af ordren om at bortføre kraner og dokke fra Danmark foråret 1945), sst. 396-398 (vedr. Bests rolle ved beslutningen om en tysk kapitulation i Danmark, vedr. at Best udvirkede, at livsvigtige anlæg og transportmidler ikke blev ødelagt). Endvidere i artiklen Werner Bests fængselsoptegnelser 1945-51. En studie i fortidsmanipulation, *Fund og Forskning*, 54, 2015, s. 535 (vedr. Duckwitz' og Bests rolle ved beslutningen om en tysk kapitulation i Danmark).

⁴⁵ John T. Lauridsen: Werner Bests fængselsoptegnelser 1945-51. En studie i fortidsmanipulation, *Fund og Forskning*, 54, 2015, s. 535 (vedr. Duckwitz' og Bests rolle ved beslutningen om en tysk kapitulation i Danmark).

Ulrich Herbert satte spørgsmålstegn ved Duckwitz' erindrings pålidelighed (der er flere versioner) og det på et så centralt punkt som hans rolle under jødeaktionen.⁴⁶ Det har ikke røkket Kirchhoffs tillid til Duckwitz' troværdighed i dette konkrete tilfælde, idet han på overbevisende måde sammenholder Duckwitz' fremstillinger med andre samtidige kilder.⁴⁷ Med samme metode piller Kirchhoff til gengæld enkelte andre af den gode tyskers historier fra hinanden (således når det gælder Duckwitz i den afgørende rolle ved afviklingen af generalstrejken i København).⁴⁸ I andre tilfælde har vi endnu kun Duckwitz' ord at holde os til, hvilket Kirchhoff også gør klart. I adskillige tilfælde stiller han sig tvivlende eller afvisende over for Duckwitz' udsagn. Den gode tysker har ikke kunnet løbe om hjørner med sin biograf.⁴⁹

Selv om Duckwitz' erindrings pålidelighed i de forskellige versioner endnu ikke er søgt systematisk efterprøvet – det vil i en hel del tilfælde næppe være muligt – er tendensen klar: Han søger først og fremmest at overeksponere sin egen rolle og indflydelse, også hvis det skal være som „offer“, dernæst at give sin tidligere foresatte Werner Best en hjælpende hånd, og allerbedst er det, hvis de to formål kan *forenes* i samme historie. Det er helt tydeligt i Duckwitz' bevidst anlagte forsøg på at tillægge sig selv og Best en „verdenshistorisk“ indsats, når det gælder spørgsmålet om, hvorfor det ikke kom til en slutkamp på dansk jord i maj 1945. Udtrykket „verdenshistorisk“ er hentet fra Duckwitz' dagbog, og man må med Kirchhoff sige, at det urbant formuleret er „en stærk overdrivelse“. ⁵⁰ Der er tale om historiemanipulation af værste skuffe. Den form for manipulation kan det være nemmere at slippe af sted med i et magthierarki som det nazistiske, hvor magtkampe var en del af selve magtudøvelsen, hvis ikke aktørernes reelle indflydelse i den større kontekst efterfølgende blotlægges.

I det her fremlagte tilfælde med cykeltyveriet i oktober 1944 er det dokumenteret, at ingen historie for Duckwitz var for lille at manipulere med, blot det tjente hans formål. Udtrykket „Den gode tysker,“ får i

⁴⁶ Herbert 1996, s. 368f. med note 134. Duckwitz' erindringer foreligger i flere versioner i Politisches Archiv i Auswärtiges Amt i Berlin; endvidere har han 1945-46 skrevet tre selvstændige beretninger om henholdsvis jødeaktionen, generalstrejken i København og Hamborgs kapitulation, hvor der eksempelvis i beretningen om generalstrejken er en flere siders dialog mellem Duckwitz og Pancke, hvor der anvendes direkte tale blandt de dramatiske effekter. De tre beretninger findes bl.a. i kopi på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

⁴⁷ Kirchhoff 2013, s. 154-177.

⁴⁸ Kirchhoff 2013, s. 207-209 med den afsluttende vurdering af Duckwitz' faktiske rolle, så vidt kilderne rækker.

⁴⁹ Kirchhoff 2013, bl.a. s. 209, 235-240, 248-250, 408 note 46.

⁵⁰ Kirchhoff 2013, s. 251, 277, 411 note 24.

det hele taget en noget tvetydig mening i tilfældet Duckwitz, men der tegner sig samtidigt et klarere billede af en sammensat person, der forstod at klare sig både før og efter maj 1945.

Da Best i 1950 i Horsens Statsfængsel skrev „Die deutsche Politik in Dänemark während der letzten 2 ½ Kriegsjahre“,⁵¹ udelod han helt historien om cykelkonfiskationen på trods af, at han her nok engang opregnede mange andre af sine gode gerninger i Danmark. Måske var han kommet til den slutning, at den gerning ikke var helt så betydningsfuld endda og/eller at han ikke ville kigges i kortene med hensyn til dens rigtighed. Det gjorde han klogt i.

⁵¹ Trykt i Siegfried Matlok (red.): *Dänemark in Hitlers Hand*, Husum 1988, s. 19-113.

Bilag:
Ordren om cykelbeslaglæggelsen i Italien, Holland og Danmark
*6. oktober 1944.*⁵²

WFSt/ Qu. 1 (Trsp)

6.10.1944.

Geheime Kommandosache

5. Ausfertigungen

1. Ausfertigung.

S S D – Fernschreiben

An	1.)	Bev.General d. Dt. Wehrm. im Italien
	2.)	W.Bfh. Niederlande
	3.)	W.Bfh. Dänemark
nachr.:	4.)	Ob. Südwest
–	5.)	Ob. West
–	6.)	Cehf H Rüst u. BdE.

Betr.: Beschlagnahme von Fahrrädern.

Treibstoff- und Kfz.-Lage erfordern, dass zur behelfsmässigen Beweglichkeitmachung von Verbänden weitgehendst Fahrräder verwendet werden.

Bev. General Italien und W.Bfh. Niederlande und Dänemark leiten zu ihrer Beschaffung umgehend mit zuständigen zivilen Dienststellen Erfassung und Abtransport aller gängigen Markenräder und Ersatzteile bei Handel und gesamter Zivilbevölkerung ein. Rücksicht ist nur auf Arbeiter in kriegswichtigen Betrieben zu nehmen. In Dänemark bestimmt Reichbevollmächtigter in diesem Rahmen Umfang und Verfahren der Beschlagnahme.

OKW/WFSt/Org wird Angaben über weitere Verwendung der sichergestellten Räder geben, Anzahl ist dorthin zu melden.

I.A. gez.

Fhr. v. Buttlar

OKW/WFSt/Qu.1 (Trsp)

Nr. 0012010/44 g.Kdos.

⁵² WBK, 8, nr. 12.

SUMMARY

*„Hitler’s Secret Weapon“ –
The greatest bicycle theft in Denmark*

The article is a case study of German occupation policy in Denmark during Werner Best’s term as German plenipotentiary 1942-45, taking the decision by the German Military Supreme Command (OKW) to confiscate bicycles in, among other places, Denmark in October 1944 as the departure point. The decision led to an apparent conflict between the German military supreme commander in Denmark, Herman von Hanneken, and Best about the scope of the confiscation: Did it cover all bicycles or only new bicycles? Foreign Minister Joachim von Ribbentrop dared not make a decision and the issue was presented to Hitler. Hitler decided that the confiscation covered new bicycles only. However, it subsequently turned out that from the beginning the instruction from the OKW contained a provision indicating that Best should make the decision about the extent of the confiscation, but he had neglected to inform the German Foreign Ministry about it. The intention was to call the attention of Hitler to the deteriorating situation in Denmark following the dissolution of the Danish police. In this the action was successful, but to no avail, since Best’s position was not strengthened. On the Danish side the implementation of the bicycle theft led to anger, objections as well as humorous comments, while on the German side Best and his advisor, the shipping expert G.F. Duckwitz, exploited the confiscation to pose as those who had prevented all bicycles from being confiscated. It is finally demonstrated how Duckwitz subsequently constructed the myth describing how the plenipotentiary, strongly aided by him, carried out this good deed.